

ALİ ASGAR CEMRASİ VE HALAÇ EDEBİYATI

Hasan GÜZEL*

Öz: Türkler tarih boyunca farklı bölgelerde birçok halk ile etkileşim içerisinde yaşamışlardır. İran bu etkileşim alanlarının en önemlisidir. Günümüzde de Türk dillerini konuşan farklı topluluklar bu coğrafyada yaşamaktadırlar. İran'da konuşulan Halaçça, koruduğu eskicil özellikler ile diğer Türk dillerinden ayrılır. Halaçça, yitim sürecinin hızla ilerlediği ve yakın gelecekte yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan bir dildir. Kendine ait bir alfabesi, yazı dili, edebiyatı ve öğretimi bulunmayan, dolayısıyla kullanım ve işlevleri oldukça kısıtlı olan bu dilin konuşur sayısının her geçen gün azalmakta olduğu bilinmektedir. Kendisi de Halaç olan Ali Asgar Cemrasi bu dille edebi eserler yazmıştır. Çoğunluğu çeviri olan bu eserler Halaçlara ve diğer topluluklara Halaççayı sevdirmek ve öğretmek amacıyla yazılmıştır. Ali Asgar Cemrasi eserlerinde sade bir üslup kullanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Halaç Edebiyatı, Halaçça, Oğuzlar, Ali Asgar Cemrasi

Ali Asgar Cemrasi and Khalaj Literature

Abstract Turks have lived in various regions throughout the history by interacting with many people. Iran is the most important of these areas of interaction. Today, some of the communities that speak Turkish language live in this region. Khalaj, spoken in Iran, distinguishes itself from other Turkic languages with the old features it preserves. Khalaj is a language that undergoes a rapid process of disappearance and is in danger of extinction in the near future. Having no alphabet of its own, a writing system, literature or formal instruction, Khalaj is a quite restricted language in terms of usage and functions, which results in fewer people speaking it day by day. Ali Asgar Cemrasi, who himself is a Khalaj, has produced literary works in this language. These writings, mostly translations, were written to teach Khalaj People and other communities to love and teach Khalaj. Ali Asgar Cemrasi has used a simple style in his works.

Keywords: Khalaj Literature, Khalaj Language, Oğuzlar, Ali Asgar Cemrasi

Giriş

İran topraklarında tarih boyunca birçok kültür etkileşim içerisinde olmuştur. Günümüzde de İran'da değişik kökenlerden gelen birçok topluluk vardır. Bu toplulukların başında Türkler yer almaktadır. Selçukluların hâkimiyetinden 20. yüzyıl başlarına kadar İran büyük ölçüde Türklerin egemenliğindeydi. Bu durum Türklerin ve Türkçenin İran'da yayılmasının önünü açmıştır. İran'da yaşayan Türkler çeşitli açılardan farklı özelliklere sahiptir. Tarihsel, dinsel, sosyal ve coğrafi kimlikler bakımından farklılıkları bulunan bu toplulukların çoğunluğu Oğuz kökenlidir. (Bosnalı 2007: 20-21).

Halaçlar ve Halaçça

İran'daki Azerbaycan Türkleri, Horasan Türkleri, Kaşkaylar, Türkmenler, Sungurlar Oğuzcanın farklı varyantlarını konuşmaktadırlar. İran toprakları genel anlamda Oğuzların yayılma alanı olmasına rağmen farklı Türk boyları da İran'da

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. Ankara / TÜRKİYE. E-posta: hasan.guzel@hacettepe.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-4201-8634

varlığını sürdürmüşlerdir. Bu toplulukların başında 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Azerbaycan Türkçesinin değişik bir varyantını konuştukları düşünülen Halaçlar yer almaktadır. Konuştukları dil itibarıyla Oğuzlardan ayrılan Halaçlar, Qom, Arāk ve Sāva (Orta İran) şehirlerinin arasındaki geniş bölgede yerleşik olarak yaşamaktadırlar. Halaçların tarihi ile ilgili mevcut bilgiler sınırlıdır. Onların adı ilk defa, Mahmūd al-Kāşgarī'de geçmekte, ancak burada Arguların halefi olarak gösterilmektedir. Halaçlar ile ilgili ilk bilgiler Arap kaynaklarında geçmektedir. İbn Esir, Halaçların 9. yüzyılda Sistan'da ikamet ettiklerini ifade etmiştir (Khajeh: 58). Halaçların bir bölümü 17. yüzyıla kadar Afganistan'ın kuzeyinde yaşamıştır. (Tezcan 2018: 246-247). Bazı Halaç kabileleri ise Moğol istilası ile İran'ın merkezine göç etmişlerdir. İran'ın merkezine göç eden bu Halaç boyları günümüzde Helecistan denilen bölgede yaşamaktadırlar.

İran'da yapılan sayımlarda etnik köken özelliği işlenmediği için resmi olarak hiçbir etnik, dil ve dinsel grubun sayısı bilinmemektedir. Dolayısıyla Halaçların nüfusunu tahmin etmek için, farklı kaynaklara, görüşme ve gözlemlerde toplanan bilgilere başvurulur. Gerhard Doerfer, "Khalaj and its relation to the other Turkic languages" makalesinde, Halaçça konuşurların (50 köyde dağınık) 20,000 kişi olduğunu bildirmiştir (1978: 17-33). UNESCO (Atlas of the World's Languages in Danger) Halaçların sayısını 42,100 kişi olarak göstermiştir. Kendisi de Halaç olan Ali Asger Cemrasi, Halaçların toplam sayısını 25,000 olarak ifade etmiştir. Cemrasi de bu verileri bölgede alan araştırması sırasındaki gözlemlerine dayandırır ve kesin bir sayı değildir (Cemrasi 2017: 61).

Halaçça, tarihsel gelişimi ve koruduğu eskicil özelliklerle İrandaki Azerice, Türkmençe, Horasanca, Kaşkayca gibi Oğuz grubu Türk dillerinden ayrılır. Altayca */p-/ sesinin devamı sayılan Ana Türkçe varsayımsal */h-/ sesini koruması Çuvaşçada bile görülmeyen eskicil bir özelliktir. Orta Moğolca ve Çağdaş Mançu-Tunguz dillerinden Nanaycada /p-/ olarak yaşayan bu ses, Halaççada düzenli bir biçimde korunur. Eski Türkçedeki söz içi /-d-/ sesini Tuvaca ve Tofacada olduğu gibi koruyor olması, Ana Türkçede var olduğu düşünülen asli ünlü uzunluklarını Yakutça ve Türkmençe dışında düzenli olarak koruması Halaççanın seslik özelliklerinin önemini göstermektedir. Halaçça biçimbirimsel özellikler açısından da özel bir yere sahiptir. -*GUr*, -*Gar* gibi Eski Uygur ve Karahanlı dönemlerinde görülen ettirgenlik eklerini, -(*I*)*gIl* sıfat fiil ekini hala koruması bu özelliklerden bazılarıdır.

Halaçça, çevresindeki dillerin baskısı altındadır. Özellikle sosyal açıdan çok prestijli olan Farsça, Halaççayı önemli ölçüde etkilemiştir. Diğer taraftan İran'da yoğun bir Oğuz nüfusu olduğu için Halaçça çevresindeki Oğuz dillerinden birçok dilbilimsel birim kopyalamıştır. Sosyal işlevi azalan Halaçça, yeni nesillere aktarılamamaktadır.

Halaç Edebiyatı

Kendine ait bir alfabesi, yazısı, edebiyatı bulunmayan, dolayısıyla kullanım ve işlevleri oldukça kısıtlı olan bu dilin konuşur sayısının her geçen gün azalmakta olduğu bilinmektedir. Türkoloji ve Altayistik için büyük öneme sahip olan Halaççanın yok olmaması için bazı yazarlar Halaçça kitaplar yazmışlardır. Göttingen Türkoloji ekibinin 1968 yılında Halacistan'da yaptığı keşif gezisi sırasında Semih Tezcan'ın teşvikiyle Mosayeb Arabgol'un yazdığı şiirler Halaç edebiyatının ilk ürünleridir (Doerfer 1999: 307). Arabgol'un yazdığı birkaç şiir dışında 2000li yılların başına kadar Halaçça eserler yazılmamıştır. Halaççanın öneminin bazı Halaçlar tarafından anlaşılmasıyla Halaçça ürünler ortaya çıkmaya başlamıştır. Halaç yazılı edebiyatının temelleri iki araştırmacının çalışmaları ile atılmıştır.

Vaşqan köyünden Abdullah Vaşqani ve Talhab köyünden Ali Asgar Cemrasi. Abdullah Vaşqani, Tahran'da yaşayan bir Halaçtır. Halaççanın Vaşqan diyalektinden yola çıkarak yazdığı Halaçça grameri ve yazdığı Halaç tarihi eseri dışında şiirler de yazmıştır. Sade bir dil ve geleneksel biçimlerle oluşturduğu şiirlerini *Divan-e Seba* ve *Mahan Yarum* adlı eserde toplamıştır. İranda Türkçe konuşan sanatçıların genelinde olduğu gibi Vaşqani'nin dili üzerinde de Şehriyar'ın etkisi vardır.

Halaç yazılı edebiyatının en üretken temsilcisi ise Ali Asgar Cemrasi'dir. Halaç yazılı edebiyatı, Ali Asgar Cemrasi'nin 2006 yılında yazdığı *Karşu Balukka Selam* adlı şiir kitabı ile başlamıştır. Cemrasi yazdığı edebi eserler, çeviriler ve bilimsel eserlerle Halaç kültürünün ve dilinin tanıtılmasına önemli katkılar sunmuştur.

Ali Asgar Cemrasi'nin Hayatı ve Eserleri

1964 yılında, İran'ın Ferâhân şehrinin Telhâb köyünde, Halaç bir ailede dünyaya gelen Cemrasi, Tahran İmam Sadık Üniversitesi, Siyasal Bilimler Bölümü'nden mezun olmuştur. Uzun süre devlet memurluğu yapan Cemrasi, İran içişleri bakanlığından emekli olmuştur. Emekliliğinden önce başladığı çalışmalarına emekli olduktan sonra devam etmiştir. Halaç köylerini dolaşarak Halaç dilinin günümüzdeki durumunu tespit etmiş, tehlike altında olan bu dilden derlemeler yapmıştır. Öncelikle 2000'li yılların başlarında Doerfer'in çalışmalarından esinlenerek bir ağ sayfası kurmuş ve burada Halaççayı yaşatmak için kendi dilinde şiirler ve folklor metinleri yayımlamaya başlamıştır.

Halaçlar ile ilgili bilgiler hem İran hem de dünya kamuoyunda kısıtlıdır. Cemrasi yazın hayatına bu eksikliği gidermek için yazdığı *Helecha Yâdegâri Türkha-yi Bastan* (Halaçlar Eski Türklerin Hatırası) adlı çalışması ile başlamıştır. Cemrasi tarafından 2006 yılında ve Farsça olarak yayımlanan bu eser İran halkına Halaçları tanıtmak amaçlamaktadır. Cemrasi Halaç tarihinin ilk dönemini Oğuz Kağan Destanı, *Divân-ı Lügati't-Türk* gibi tarihî kaynaklara dayandırarak vermiştir. Halaçların Selçuklu ve Moğol döneminden günümüze kadar geçirdiği süreçleri sıklıkla Farsça kaynaklara dayandırmıştır. Cemrasi, *Helec Ordu* (2012) adlı çalışması ile Halaçlar ile ilgili tarihi bilgileri detaylandırmıştır.

Cemrasi'de anadil bilinci çok yüksektir. Halaçça ile ilgili negatif algıların önüne geçebilmek amacıyla Halaç dilini tanıtıcı ve öğretici yazılar kaleme almıştır. Bu eserlerin başında *Hudâ Hâfiz Halacî- Halacî Danışak ve Yazak* (Allahaismarladık Halaçça - Halaçça Konuşalım ve Yazalım) yer alır. İlk basımı 2015 yılında yapılan bu eserin genişletilmiş ikinci baskısı 2016 yılında Tahran'da yapılmıştır. Cemrasi İran kamuoyuna Halaççayı öğretmek amacıyla bu eserini yayımlamıştır. Eser 15 bölümden oluşmaktadır. Cemrasi gramer çalışmasını yazarken modern gramer kitaplarını göz önünde bulundurmıştır. Cemrasi kitabındaki bölümlerde belli konular etrafında Halaçça gramer konularını anlatmıştır.

Cemrasi, çocuklara kendi anadillerini sevdirmek amacıyla özellikle çocuklara faydalı olabilecek *Tülkü Matalı* (Tilki ile Horoz), adlı çalışmayı 2013 yılında yayımlamıştır. Bu eser İran kamuoyunda iyi bilinen bir edebi eserdir. *Tülkü Matalı*, Mirza Muhammet Bağır Halhalî'nin tarafından 1892 yılında yazılarak Tebriz'de yayımlanan 'Selebiyye' (Tilkiname) adlı mesnevisinin, Halaççada yeniden yazılmış şeklidir. Yazarın yalın bir Halaççayla yazdığı bu eser "alegorik masal" örneğidir. Cemrasi, bu masalda kibir, ihtiras, hayalperestlik, bencillik gibi özellikleri bir tilkiden yola çıkarak anlatmıştır. Eser gözden geçirilerek 2016 yılında tekrar basılmıştır.

Çocukluğunda dinlediği halk anlatıları Cemrasi üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Molla Nasreddin hikâyeleri Anadolu'da olduğu gibi İran'da da bilinir. Çocukluğunda duyduğu Molla Nasreddin hikâyelerini yıllar sonra bir halkbilimci

titizliğiyle Farahan ve Telhab'ta dolaşarak derlemiştir. Bu anlatıları *Heleçlerçe Mulla Nasreddiniñ Mezdek Sözləri* adlı kitapta (2012) yayımlamıştır. Bu kitabı, Prof. Dr. Semih Tezcan'a sunmuştur. İran halkının büyük bir bölümü tarafından bilinen anlatılardan biri de Gül ile Sanevber hikâyeleridir. Cemrasi, aslen Farsça olan ve İran'daki Türk âşıklar tarafından da anlatılan bu hikâyelerin bir varyantını *Gul Senüver Dastanı* (Gül ile Sanevberin Hikâyesi) adı ile 2015 yılında yayımlamıştır. Eserde duru bir Halaçça kullanan Cemrasi, diğer eserlerinin aksine nazım ve nesri bir arada kullanmıştır.

Cemrasi'nin en önemli özelliklerinden biri de aktarımcılığıdır. Çocukluğunda ebeveynlerinden Halaçça ile birlikte Azerbaycan Türkçesinde hikâyeler dinleyen Cemrasi, Halaç çocuklarının da bu hikâyelerden faydalanması için Azerbaycan Türkçesinden Halaççaya hikâyeler aktarmıştır. Bu hikâyelerin başında 1959 yılında Bakü'de vefat eden Azerbaycan Çocuk Edebiyatının önemli isimlerinden Abdullah Şaik'in kaleme aldığı *Tülkü Heccə Gedir* (Tilki Hacca Gidiyor) isimli eser yer alır. Cemrasi, bu eseri Halaççaya aktararak 2014 yılında yayımlamıştır. Cemrasi, Himet Hüseyinov'un Azerbaycan'da ürettiği didaktik alegorik masallardan da etkilenmiştir. Halaç çocuklarının Halaçça metin ihtiyaçlarını, Hikmet Hüseyinov'un *Tilki ile Hacı Leylek Hikâyesi*, *Eşek ile Tilkinin Dostluğu* ve *Hz. Süleyman ile Karınca* adlı hikâyelerini hem Farsçaya hem de Halaççaya kazandırarak karşılamak istemiştir. Cemrasi bu eserleri 2016 yılında Tahran'da yayımlamıştır.

Ali Asgar Cemrasi Halaçça şiirler de yazmıştır. 2007 yılında yayımladığı *Karşu Balukka Selam* adlı şiir kitabı, Halaç edebiyatının ilk yazılı eseridir. Halaç gençlerinde bir heyecan yaratmak isteyen yazar, onları ana dillerine karşı bilinçli olmaya ve onu korumaya davet etmektedir. Eser Halaççaya gönül veren kişilere ithaf edilmiştir:

<i>tekdım olta varqullar 'qa'</i>	“Takdim olsun var olanlara
<i>Heleci danışkullar 'qa'</i>	Halaçça konuşanlara
<i>nene til 'iyé kulluk émiş</i>	Anadiline kulluk etmiş
<i>bu yolça can yaqqullar 'qa'</i>	Bu yolda can yakanlara”

Karşu Balukka Selam adlı şiir kitabı İran'ın önemli şairlerinden Muhammet Hüseyin Şehriyar'ın *Haydar Babaya Selam* şiirine nazire olarak yazılmıştır. Vezin ve nazım biçimi açısından da bu şiirle örtüşür. Cemrasi, her kitabında olduğu gibi bu kitabında da Halaç dilini öğretmek amacındadır. Bu nedenle kitabın başında kısa Halaçça gramer bulunur. Kitabın sonunda metinlerin sözlüğü yer alır. Tahran'da 2007 yılında Endişe-yi Nov yayınları tarafından basılan eser, Gökdağ (2012) tarafından da Türkiye'de hem özgün alfabesi hem de Türkçe transkripsiyonuyla yayımlanmıştır. Cemrasi şiir kitabının yeni ve genişletilmiş baskısını 2016 yılında yapmıştır.

Ali Asgar Cemrasi'nin Edebi Kişiliği

Cemrasi çok yönlü edebi kişiliğiyle dikkat çekmektedir. Geniş kitleler tarafından sevilmesinin en önemli nedeni eserlerinde kullandığı sade ve lirik dildir.

Beyatılar'dan:

<i>keribem harqam yoq'ar</i>	“garibim arkam yoktur
<i>yelekim qanatum yoq'ar</i>	yeleğim kanadım yoktur
<i>uca taqlar boşunda</i>	yüce dağlar başından
<i>baluq'qa yolum yoq'ar</i>	köyüme yolum yoktur.”

(Cemrasi 2016a: 176)

¹ Bu yazıda, Halaçça metinlerin imlâsında, Cemrasi'nin eserlerinde kullandığı Azerbaycan Türkçesinin imlâsı esas alınmıştır. Cemrasi, Halaçça metinlerin herkes tarafından daha rahat anlaşılması için durum eklerinden önce kesme işaretini kullanmaktadır.

Cemrasi Halaç toplumu için sanat yapar. Şiirlerinin amacı Halaçlar arasında dil bilincini yükseltmektir. Yazardaki dil bilincinin oluşumunda anne ve babasının etkisi büyüktür. Cemrasi'ye göre kış gecelerinde, ailesi tarafından anlatılan halis Türk hikâyeleri ile peyderpey annesi ve babası tarafından yapılan teşvik, asli hüviyetini tanımada ve anadiline karşı tutumunda derin tesir bırakmıştır. (Başar 2017: 60). Cemrasi, Halaç kimliğinin en önemli parçası olarak gördüğü Halaççaya karşı tutumunu *Karşu Baluk'ka Selam* adlı şiir kitabının başında ifade ediyor:

Karşu Balukka Selam'dan:

*kurbân olum tâtluğ helec tiliye,
tâmarzursam Balukuya, éliye,
kéçe kündüz yalvarom men yéliye,
tiltaşlarğa mende selâm yétgeri,
ullarda bî mene habar yétgeri.*

(Cemrasi 2016a: 39)

“Kurban olayım tatlı Halaç diline,
Çok özlemim var köyüne, iline,
Gece gündüz yalvarıyorum ben yeline,
Dildaşlarıma benden selam götürün,
Onlardan da bana haber getirin.”

İran'daki tek resmi dil Farsça, ülke genelinde diğer dillere göre daha prestijlidir. Bu nedenle Halaç köylerinde de Farsçanın sosyal işlevi daha fazladır. Genel anlamda Halaççaya karşı negatif tutumu olan Halaçlar, çocuklarına Farsçayı öğretmektedir. Aynı zamanda dilbilimci olan Cemrasi bu durumun bilincindedir. Bu nedenle Halaççanın değerli olduğunu ve çocukların mutlaka Halaççayı öğrenmesi gerektiğini şiirlerinde vurgular.

Karşı Balıkka Selam'dan:

*Karşubaluk Çal hevleriñ köşk olta
bizde söre kalğillarğa işk olta
var'ğuluda, kelgilike, meşş olta,
bala qallar, Helec tiliñ salmata.
her içi boş sözlerke allanmata.*

(Cemrasi 2016a: 69)

“Karşı köy, küçük evlerin köşk olsun
bizden sonra kalanlara aşk olsun
gidenlerden gelenlere meşş olsun
güzel çocuklar Halaç dilini bırakmasın
her içi boş sözlere aldanmasın.”

Uzun yıllar köyünden uzakta, yalnızlığın beslediği içe kapanık bir yapıya sahip olan Cemrasi, içinde yaşadığı ortamdan memnun değildir. Bu memnuniyetsizlik ile alternatif dünya arayışları içine girmiştir. Cemrasi'nin yapabileceği ya mükemmel bir dünya hayal etmek ya da geçmişe sığınmaktır. Şair de bunu yapar ve geçmişe sığınarak onu özlemlerle anar:

Cavanlukça Kaldu Közüm'den:

*céyanlarıñ vaşmaquça
çöşmeleriñ aşmaquça
şad küñleriñ hoşluquça
cavanlukça qaldu közüñ*

(Cemrasi 2016a: 127)

“ceylanların bakışında
çeşmelerin akışında
mutlu günlerin hoşluğunda
gençlikte kaldı gözüm”

Cemrasi, geçmişin güzelliğini anlatırken sıklıkla çocukluğunda tanıdığı gerçek kişilerin adlarını anar. Doğan, geçmişi “bir sinema perdesi”nde seyrederek gibi anlatma tekniğinin Şehriyar etkisiyle oluştuğunu ifade etmiştir. Yazar bu tema ile birlikte “anma” ve “anıma” dileğine yer vermiştir. Şehriyar'ın *Heyder Babaya Selam* şiirinde olduğu gibi Cemrasi başkalarının hayatına dair özellikleri özlemlerle anmıştır (Doğan 2018: 503).

Karşu Balukka Selam'dan:

*Kelb Hacı Eli, harmanca çan sürr'etti
hay énn'erti küleşin kürër'etti
Pirekçe bi kónçiy iti hüñr'etti
bîde kördiñ eşge hadağ sakladı.
tağğa vaqdı kulaklarıñ şakladı*

(Cemrasi 2016a: 55)

“Kelb Hacı Eli harmanda saban sürerdi
işlenmemiş buğdayları küñerdi
Pirek'de bir çobanın köpeği havlardı.
kördün ki eşek ayağını sakladı
dağa baktı kulaklarını şakladı.”

Cemrasi'nin şiirlerinde aile bireyleri önemli yer tutar. Onun ailesi bir taraftan oldukça muhafazakâr, gelenek ve göreneklerine bağlı diğer taraftan ise Türkçe ve Farsça okuyup yazabilen şefkatli bireylerden oluşur (Başar 2017: 60). Ailesi, Cemrasi'nin doğaya, köyüne ve diline karşı duyarlı olmasını sağlamıştır. Ebeveynlerinin ölümü Cemrasi üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Onlara karşı duyduğu özlem birçok şiirinde görülür. Cemrasi annesine duyduğu özlemi ve annesinin ölümü üzerine duyduğu acıyı *Nene Vaqmaqı* ve *Nene Muhibbeti* adlı şiirlerinde dile getirmiştir.

Nene Mubibbeti'nden:

*eliñde suv içtim yémekler yédim,
işki muhibbeti sende ürgendim,
tiken battu elime seni kékirdim,
tar künçe sen mene yar olduñ nene.*
(Cemrasi 2016a: 88)

“elinden su içtim yemek yedim
aşkı muhabbeti senden öğrendim
elime diken batdı seni çağırdım.
dar günde sen bana yar oldun anne”

Nene Vaqmaqı'ndan:

*kara küñüñ umru hazar hayılar
sébiy vesal kónça haçar gul vara
yorubilmez nene yériye héç kişi
sen uğulsuz men nenesizler vara.*

“kara günün ömrü azdır derler
yarın kavuşma goncası açar gül gibi
hiç kimse yerini alamaz anne
sen oğulsuz ben annesizler gibi.”

Cemrasi, babasının ölümünden sonraki dönemi “karanlık” ve “akşam” imgeleriyle ifade etmektedir. Babasının ölümüyle hayallerinin bittiği, ışığın bittiği karanlık bir dönem başlamıştır:

Karşu Balukka Selam'dan:

*Karşubaluğ öz özlerim holundu
babam höldü dileklerim yumuldu
perrim sindi hevim-luvam puzuldu
nabar yérçe künüm batdı şam oldu*
(Cemrasi 2016a: 65)

Karşı köy, öz akrabalarım döndü
babam öldü dileklerim bitti
kanadım kırıldı evim yuvam bozuldu
kötü yerde günüm battı akşam oldu

Cemrasi için vatan, çocukluğunun geçtiği Telhab'tır. Uzun yıllar köyünden uzakta yaşayan Cemrasi doğup büyüdüğü köyünü özlemle anmaktadır. Telhab'ın maddi ve manevi bütün unsurlarını lirik ve coşkulu bir dille anlatır:

Balukum Şiiri'nden:

*éy balukum éy vetenim diyarum
ey seniñ turpañıñ menüm mezarum
senderi bu yadçakılar ki varum
gul kallarin yüzü menüm baharum*
(2016a: 82)

“ey köyüm ey vatanım diyarım
ey senin toprağın benim mezarım
bu hatırımda olanlar sendendir
gül çocukların yüzü benim baharım”

Karşu Balukka Selam'dan:

*kökerçikler, kanatlarıñ haçalar
dam-duvarda, burra-burra, uçalar,
yulduz vara, Baluğ üstçe kaçalar
men bu dünyayn havulunda hırā'şam
mavlaq-ar men Baluğumda uzā'şam.*
(Cemrasi 2016a: 39)

“güvercinler kanatlarını açarlar
damda duvardan grup grup uçarlar
yıldız gibi köyün üstünden kaçarlar
ben bu dünyanın iyiliğinden uzağım
çok zamandır köyümden uzaktayım”

Cemrasi'nin doğduğu ve büyüdüğü Telhab Köyü, Karşu Baluk adlı dağın eteğinde kurulmuştur. Cemrasi, Şehriyar'ın doğduğu köy olan Hoşgenap köyündeki Héyder Baba dağına hitaben söylediği Heyder Babaya Selam adlı şiirindeki gibi dağı kişiselleştirmiştir. Doğan, soy sosyolojisi açısından dağın, ata veya büyük akraba olduğunu, Heyder Babaya Selam adlı şiire yapılan tüm nazirelerde bu imgenin kullanıldığını ifade etmiştir (Doğan 2018: 501).

Karşu baluğ, seniñ köynüñ şad olta

“Karşu Baluk senin gönlün mutlu olsun

*dünya'ta var, ağzıñ tola tat olta
turpağçakı çoç kallarıñ yad olta
hayı benim uđlum "Esger Cemrasi"
bı umur'ar gem şalayor buğçası.
2016a: 80)*

dünya var oldukça ağzın dolu tat olsun
topraktaki çoç çocukların hatırlansın
söyle benim ođlum Esger Cemrasi
bir ömürdür bohçasına gam kalıyor (Cemrasi

Halaç dili ve kültürü birçok kişi tarafından bilinmemektedir. Cemrasi bu durumun farkındadır. Yazar, Halaçların günlük yaşamı, kültürü, hayata bakışlarıyla ilgili bilgileri eserlerine yansıtır. Cemrasi'nin şiirleri, yaz ve kış gecelerinde Halaç köylerindeki günlük yaşamı, oynanan oyunları, folklorik unsurları anlatan bir kültür şiiridir. Örneğin Heyder Baba'ya Selam adlı şiirde olduğu gibi Cemrasi de aşağıdaki dörtlükte İran'da yılın son çarşambasında kutlanan *Kulçärşenbe* ile ilgili bilgi vermiştir.

Karşı Balukka Selam'dan:
*Karşubaluğ, Kulçärşenbe olduğ'da,
burra-burra halk harmanğa töldük'da,
körpü astında keçmiş, bak'ğa aşduğ'da,
burum burum mav astında varr'artuğ
(Cemrasi 2016a: 56)*

“Karşı köy, Kulçärşenbe olunca,
Bölük bölük halk harmana toplanınca,
Köprünün altından geçip bağı aşınca,
Yavaş yavaş asmaların altından giderdik.

Cemrasi, farklı coğrafyalardaki politik gelişmelere karşı da duyarlıdır. Eskiden Azerbaycan'a bağlı olan Karabağ bölgesinin Ermeniler tarafından işgali Cemrasi'de derin bir üzüntü yaşatmıştır. Cemrasi bu olayın üzerine *Nene'de Ben Türkü Heleç Olmuşam* adlı şiiri yazmıştır.

Nene'de Ben Türkü Heleç Olmuşam'dan:
*Nene'de men Helec Türkü olmuşam
êşki haçu men taşkar'ça kalmuşam.
düşmen el'ey karabağı salmuşam.
holunmuşam, el kaçaq'ka çomuşam.
êşki haçu men taşkar'ça kalmuşam.
yengi'de til kallarına almuşam.
yurtumu hot iççe beyin yakmuşam.
(Tulu 2013: 589-599)*

“Anadan ben Halaç Türkü doğmuşum
kapıyı aç, ben dışarda kalmışım
düşman eline Karabağ'ı vermişim
Dönmüşüm, kaçmaya başlamışım
kapıyı aç, ben dışarda kalmışım
yeni bir dil çocuklarıma almışım
yurdumu od içinde bugün yakmışım.”

Halaç edebiyatının oluşumunda Cemrasi'nin Azerbaycan Türkçesi ve Farsçadan yaptığı çeviriler önemli rol oynamıştır. Cemrasi'nin edebi kişiliği düzyazı türündeki eserlerinde de ön plana çıkar. Halaç halk kültürünü ve dilini tanıtmak ve yaşatmak amacıyla olan Cemrasi çocukların Halaçça öğrenmeleri için hikâyelerinde sade bir dil kullanmıştır:

*bı vār'atti, bı yok'atti. bı hār vār'atti, u kündā var'rattı cāngāldā çir-çimik
yigmiş Aşgākā yüklər'atti vā yētir'atti bā'zarça satār'atti. U hār hēyli zalım,
hām dāk közüaç bı ādam'artı. Aşgāyn ogğadır yüklər'atti ki hēyvānıñ bēli
āyillārtı. Yazık hēyvān, hāriñ ālindā canında toğ olmuşdu. Bı kün hāndā hār
cāngālçā çir-çimik yigār'atti, aşgāñ dāk salmışdı otlamak'ğa.*

“bir varmış bir yokmuş. bir adam vardı, o adam her gün ormandan çalı çırpı toplayıp eşeğe yüklerdi ve götürüp pazarda satardı. O çok zalım hem de açgözlü bir adamdı. Eşeğine o kadar (yük) yüklerdi ki hayvanın beli eğilirdi. Adam bir gün yine ormanda çılı çırpı toplardı, eşeğini de otlamaya salmıştı”
(Cemrasi 2016e: 1).

Sonuç

Halaçça koruduğu eskicil özellikler nedeniyle Türkoloji ve Altayistik çalışmaları açısından önemlidir. Sosyal işlevi Farsçaya göre düşük olan Halaçça, yakın gelecekte yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Halaççanın yok olmaması ve Halaççaya karşı tutumun değişmesi için Ali Asgar Cemrasi çeşitli eserler yazmıştır. Anadil bilinci yüksek olan Cemrasi, Halaççanın değerli olduğunu ve çocukların mutlaka Halaççayı öğrenmesi gerektiğini eserlerinde vurgulamıştır. Cemrasi bilimsel

eserler yazmakla birlikte edebi eserler de üretmiştir. Azerbaycan ve İran çocuk edebiyatının önemli eserlerini Halaççaya çevirmiştir. Yazar nesirlerinde olduğu kadar manzum eserlerinde de Halaççayı kullanmıştır. Cemrasi'nin eserleri farklı açılardan okuyucuya kaynaklık eder. Dilin yok olmasını önlemek ve Halaçlara dillerini sevdirmek için amacında olan Cemrasi Arabgol ile başlayan Halaç edebiyatının en önemli temsilcisi konuma ulaşmıştır. Cemrasi kullandığı yalın ve canlı dil ile geniş kitlelere ulaşmış ve Halaç köylerinde Halaçça şiirler yazan genç şairler ortaya çıkmıştır.

Cemrasi, Halaç tarihi, dili ve kültürü üzerine yaptığı bilimsel çalışmalar ve hikaye, şiir türündeki edebi eserleriyle Türkolojiye büyük katkı sunmuştur.

Kaynakça

- BAŞAR, Umut (2016), “Halaç Türkçesi ve Ali Asgar Cemrasi'nin Çalışmaları”, **Tehlikedeki Diller Dergisi**, Cilt 5, Sayı 8: 67-78.
- BOSNALI, Sonel (2007), **İran Azerbaycan Türkçesi Toplumdilbilimsel Bir İnceleme**, İstanbul: Kebikeç Yay.
- BOSNALI, Sonel (2012), “Dil Edinimi Açısından Halaççanın Konumu”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 32: 45-67.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2006), **Halaçça Yâdegâri Turkha-yi Bastan**, Tahran: Peyam-ı Puya Yay.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2012), **Helec Ordu**, Tahran: Halaç Araştırma Enstitüsü.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2012), **Heleçlerçe Mulla Nesreddinin Mezdek Sözleri**, Tahran: Halaç Araştırma Enstitüsü.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2014), **Tülkü Hece Gedir**, Tahran.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2015), **Hudâ Hâfız Halacî- Halacî Danışak ve Yazak**, Tahran: Tekderah Yay.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2016a), **Karşu Baluqqa Selam**, Tahran: Endişe-yi Nov Yay.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2016b), **Tülkü Matalı**, Tahran: Tekderah Yay.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2016c), **Gül Senüver Dastanı**, Tahran: Tekderah Yay.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2016d), **Tülkü le Haculeylek**, Tahran.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2016e), **EşkeleTülkü Dostluğu**, Tahran.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2016f), **Hz. Süleyman la Karınça**, Tahran.
- CEMRASİ, Ali Asgar (2016g), “Ali Asgar Cemrasi ile Halaç Türkleri ve Halaç Türkçesi Üzerine Bir Röportaj”, (Röportaj ve Farsçadan Tercüme: Umut Başar), **Türk Yurdu-İran Özel Sayısı**, Sayı 354: 60-62.
- DOERFER, Gerhard (1969), “İran'daki Türk Dilleri”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara: 1-11.
- DOERFER, Gerhard (1978), “Khalaj and Its Relation to The Other Turkic Languages”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara: 17-33.
- DOERFER, Gerhard (1999), “İran'daki Türk Dil ve Lehçeleri ile Bunların Hayatta Kalma Şansı”, **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1966**, Ankara: 303-310.
- DOĞAN, Talip (2018), “İran Türklerinde 'Héyder Baba'ya Selâm'ın Etkisiyle Yazılan Şiirlerdeki Ortaklıklara Dair”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 99: 497- 515.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız ve Doğan, Talip (2016), **İran'da Türkler ve Türkçe**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KHAJEH, Bilal Hatemi (2013), **İran'da Yaşayan Halaç Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TEZCAN, Semih (2018), “8. Yüzyılda Afganistan'da Halaç Prensesleri, Günümüzde Orta İran'da Halaçlar ve Dilleri”, **Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 28: 231-254.
- TULU, Sultan (2013), “Ali Asgar Camrasi'den Halaçça Bir Kaside: Anadan Ben Halaç Türkü Doğmuşum”, **Yalın Kaya Bütigi. Osman Fikri Sertkaya Armağanı**, (Ed. Hatice Şirin User-Bülent Gül), Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü: 589-599.